

De kallas värstingar

Översitteri, kränkningar och godtycke möter ofta ungdomar med kriminell förankring. Det är inte bara rättsosäkert. Utan också onödigt kostsamt.

Text: Margareta Stigsdotter Ekberg | Bild: Henrik Peltonen | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 1 2011](#)

[singlepic id=408 w=349 h=437 float=left] En ung kille beskriver den problematiska livsstil, som en del ungdomar utvecklar och som riskerar att förstöra både deras eget liv och andras:

...man hamnar i nåt sektliknande förhållande, så man bör avprogrammeras.

Alltså, det är Gänget, Gud och sen jag själv, i den ordningen som är det viktiga. Det är klart går man in som en väldigt ung människa i allt detta så blir man påverkad.

I min avhandling *Dom kallar oss värstingar* får de unga komma till tals. De har samtliga ett kriminellt förflutet. Men jag har också intervjuat representanter för skola, socialtjänst och polis för att ta reda på: Vad möter dessa unga och vad lär de om sig själva och om samhället i sina möten med samhället? De unga hävdar i studien att samhället utnyttjar sin maktställning och att deras underläge innebär att de inte alltid kan åberopa sina mänskliga rättigheter. Kim berättar om sin upplevelse av att sitta i polisbil:

...men tänk dig när man sitter i bojorna med händerna på ryggen och dom bara sitter och skriker: Ditt jävla as! Jag har fått stryk för att jag inte har berättat... ja, det är bara så man bara ååååh! Jag fick mig en knytnäve när jag satt bojad i baksätet. Jävla as liksom!

Att alla är lika inför lagen är inget som överensstämmer med verkligheten, menar de unga och hävdar att de allt som oftast

blir dömda på förhand om de blir misstänkta för ett brott: Dom dömer dig innan du har haft rättegång. Du är ju dömd på förhand på grund av den du är, på personen, ditt namn, ditt personnummer och hur många gånger det kommer upp. Eller beroende på hur du ser ut. Vilken hårfärg du har. Jaha, den där punkarn okey, då är det kört. Jag vet att många kommer att säga att...ja, det är bara en ursäkt, men om man har gjort bort sig inför lagen och blir kriminell. Då är du dömd på förhand och det är bevisat om man kollar på statistik, i alla fall här i Storstad. Man blir dömd till längre straff, mycket kortare rättegångar...ah skyldig liksom..

Samhällets representanter framhöll däremot kommunikation, samtal och relationer som viktiga aspekter i mötet med de unga. Den forskning som finns visar att insatser som har en terapeutisk grundidé, där syftet är att förändra den unges tankesätt och beteende, har visat sig vara mer effektiva än sådana påföljder som enbart handlar om att den unge ska övervakas eller avskräckas, något som till och med kan öka risken för fortsatt kriminalitet. Alltså kan samhällets representanter i studien sägas vara "på rätt väg" när det gäller samarbetet med de unga. Vad samtalen ska innehålla, hur de ska utformas och därmed hur relationen mellan de unga och samhällets myndigheter ska se ut finns det emellertid olika uppfattningar kring.

Det kan i princip sägas handla om att antingen tala med de unga eller till de unga.

Studien visar att samhällsrepresentanterna gör olika tolkningar av de "fall" som de alla har fått att ta ställning till. Det får konsekvenser för vilka åtgärder och insatser som väljs. Ett exempel är hur två poliser sinsemellan ger uttryck för skilda synsätt på ett handgemäng som sker mellan två pojkar på en skola i ett av exemplen. En av poliserna menar att det otvetydigt är ett brott: "...det är misshandel på allmän plats. Och då är det ett allmänt åtalsbrott". Den andre polisen betecknar istället händelsen som ett vanligt bråk:

"...alltså ungar dom bråkar med varandra, dom brottas, dom håller på, alltså var sätter man gränsen?"

Olika tolkningar leder också till olika sätt att se på vem som ska utreda vad som hände. En socialsekreterare menar att "...han är bara sexton år, det är bara att polisanmäla, så att man får en utredning...". En annan socialsekreterare hävdar att det finns risker med att polisanmäla: "En polisanmälan skulle kunna vara stigmatiserande så det är bättre han samtalar med någon han känner förtroende för."

Ett par lärare betonar att frågan varför måste ställas och att det finns resurser och kompetens på en skola att utreda det som händer där. En polisanmälan kan betraktas som ett misslyckande: "...varför polisanmäler man...det är ju när man känner sig handlingsförlamad. Och vad händer om man polisanmäler en femtonåring, det är ju soc som kopplas in. Är det det vi vill och har jag provat alla andra vägar innan?"

Medan en samhällsrepresentant betraktar en av pojkarna i exemplen som "ett offer" så hävdar en annan att det är "hårdare tag" just denna pojke behöver och varför inte initiera en omplacering till en annan skola?

I ett annat exempel misstänks en ung pojke för stöld av en nyckel på rektorsexpeditionen på sin skola. En polis är tvärsäker på vad som bör göras och att han har åklagaren med sig:

Om skolan gör en polisanmälan så tar vi honom till förhör och sen så gör vi en husrannsakan, vi ber hos åklagaren att få göra en husrannsakan och det går en åklagare med på utan tvekan här. Med tanke på det umgänget han har haft. Och vi kanske har många andra brott som inte är lösta och vi har anat att det är denna killen och hans gäng som har gjort det och då vill vi ju gärna komma till skott här och se om det finns nånting annat, det kan ju ligga stöldgods eller så...

En annan polis är inte alls så säker på att det är någon idé att ens försöka gå vidare till åklagaren på grund av brist på bevis:

Han kommer att förneka...han är misstänkt för stöld och han förnekar. Och vi har inget bevis, då kommer åklagaren att lägga ner det, så det blir ingenting av det. Dom driver aldrig något när nån förnekar och man inte har några bevis så att säga. Så bevisningen det är A och O för oss annars är det svårt att driva några ärenden. Och då hjälper det inte med lite indicier hit och dit.

Skilda synsätt och bedömningar innebär att de unga egentligen inte vet vad de kommer att möta. Det förefaller som om det beror helt och hållet på vem de kommer att möta, vilket vittnar om att det befintliga tolknings- och handlingsutrymme utnyttjas och måhända i mer eller mindre grad utgår från en egenetik och den egna människosynen. Forskning kring samverkan mellan myndigheter visar att förutsättningen för ett framgångsrikt arbete är att problembilder betraktas på likartat sätt. Studiens resultat indikerar att det kan vara precis tvärtom. De skilda synsätten som i avhandlingen kommer till uttryck innebär att ungdomar som hamnar "i trubbel" får räkna med att de kan bli bedömda och dömda utifrån godtyckliga grunder.

Detta reser frågor kring bland annat rättssäkerhet och kan kopplas till de ungas berättelser, vilka vittnar om ett minskat förtroende för samhällets myndigheter.

Ungdomarna upplever att de blir bemötta som om de har ett sämre människovärde på grund av sitt förflutna. De ger uttryck för en stark önskan om att få bli betraktade som de människor de är "innerst inne och inte bara som den där knarkar'n". Efter att ha sonat sitt brott vill man få en ny chans och inte vara stämplad för evigt:

Jag är fortfarande en individ. En människa som behöver respekt och omsorg och bekräftelse och...ja, allt en människa behöver. Och inte bara...ett nummer på häktet, en klient hos soc...och en kriminell svartskalle hos polisen.

Att vara delaktig i beslut som tas kring ens eget liv ses av de unga som en förutsättning för att deras problematiska livsstil ska kunna brytas. De ungas erfarenheter tyder på att

samhällets myndigheter inte alltid sett det som väsentligt. Beslut har fattats över huvudet på dem och deras kunskaper och erfarenheter har sällan efterfrågats. Robin uttrycker det så här:

Dom går förbi en som om man inte sitter i rummet ens en gång och pratar och det slutade ju bara med att jag blev förbannad, för då känns det som om att...här sitter dom och ska besluta hur mitt liv ska se ut och jag har ingenting att säga till om.

Det finns naturligtvis tillfällen när beslut måste fattas utan att den unge är delaktig. Det kan exempelvis vara när en ung person måste tvångsomhändertagas på grund av ett destruktivt och livsfarligt beteende. Frågan är dock när de unga faktiskt kan vara delaktiga i resonemang och beslut som gäller deras liv och framtid. Ungdomarna ger uttryck för att detta är ett starkt önskemål. Våra lagar och förordningar präglas av demokratiska ideal och frågan är vad som händer om dessa unga bemöts och behandlas utifrån andra principer än "alla människors lika värde" och "likhet inför lagen".

Ungdomsbrottslighet och frågor kring denna är en ständigt aktuell samhällsangelägenhet. Att utveckla ett framgångsrikt samarbete mellan olika myndigheter blir viktigt men också och framförallt att sträva efter ett konstruktivt samarbete med de unga. Människor som befinner sig i samhällets marginal har unika erfarenheter att ta del och lära av. Att ta vara på ungdomarnas syn på vad de möter från samhällets sida kan därför ses som en värdefull kunskapskälla för samhället i stort. Vi vet att de som företräder den grova brottsligheten rekryterar nya medlemmar från ungdomsgäng, vilket borde vara en tillräcklig vetskap för att ungas upplevelser av möten med samhällets myndigheter blir viktiga att beakta. Det handlar om individuella såväl som samhällsekonomiska aspekter och till syvende och sist om vilket samhälle vi vill ha. Bobby får här avsluta med några tänkvärda ord:

Tänk vad pengar det kostar. Tänk vad mycket pengar dom förlorar bara på att inte behandla en väl. Det är det där

övertrampet, det här översitteriet. Det är det där kränkande sättet. Då går det åt helvete för mig på en gång alltså. Trampa på mig och jag trampar på dig direkt alltså. Det är väldigt enkelt. Kränker du en människa och får den människan att känna sig dålig, då får du en dålig respons. Det blir ju ett dåligt möte. Och det är nånting som du kommer ihåg. Blir man tagen för den person man är och respekterad som individ, då kan man ju nästan samarbeta ju.

margareta.ekberg@lnu.se

Margareta Stigsdotter Ekberg är lärare och forskare i pedagogik vid Linnéuniversitetet i Växjö.

Läs vidare

Andershed, Henrik, Andershed, Anna-Karin, Söderholm-Carpelan, Kerstin (red), Ungdomar som begår brott. Vilka insatser fungerar? IMS Socialstyrelsen. Stockholm, Gothia Förlag 2010.

Berglund, Stig-Arne, Vändpunkter och förändringsprocesser. En treårig uppföljning av ungdomar från YAR-projektet i Borlänge. Umeå universitet. Institutionen för socialt arbete. Stockholm, Brottsförebyggande rådet 2007.

Ekberg, Margareta Stigsdotter, Dom kallar oss värstingar. Om ungas lärande i mötet med skola, socialtjänst och polis. Doktorsavhandling. Linneaus university press 2010.

Larsson, Matti & Wierup, Lasse, Svensk maffia: En kartläggning av de kriminella gängerna. Stockholm, Norstedts 2007.

Lundgren, Marianne & Persson, Bengt, Barn och unga i riskzonen: Samverkan och förebyggande arbete. Stockholm, Svenska Kommunförbundet 2003.

Killen på bilden är varken "värsting" eller kriminell.